

آشنایی با گیاه دارویی مورخوش و روش تکثیر آن

نویسندگان:

عبدالحمید حاجبی ۱ و محمد امین سلطانی پورا
(۱) عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی

➤ مخاطبان و بهره برداران نشریه:

بهره برداران بخش کشاورزی و منابع طبیعی، مروجان و سایر علاقمندان

➤ اهداف آموزش

معرفی یک گیاه دارویی جهت کشت جایگزین و همچنین جلوگیری از برداشت بی رویه آن در مراتع

مقدمه:

گونه دارویی مورخوش از گیاهان پرمصرف و با اهمیت استان هرمزگان است که از گذشته های دور در درمان بیماریهای مختلف مصرف می شوند و حتی به کشورهای حوزه خلیج فارس و دریای عمان و پاکستان به صورت سنتی صادر می گردند. این گونه اندومیک ایران و انحصاری استان هرمزگان است که تاکنون از هیچ جای دیگری گزارش نشده است. مورخوش از ارتفاع ۱۴۰۰-۸۰۰ متر از سطح دریا در مناطق کوهستانی بر روی اراضی سنگلاخی و صخره‌ای شیدار و واریزه‌های آهکی در کوههای آبماه قطب آباد، تنگ زاغ، سرچاهان، زادمحمود، فینو، سیرمند، تنگ سنگر و گنو در استان هرمزگان دیده می شود (تصویر ۱).

شرایط اقلیمی مناطق پراکنش

در مناطق پراکنش گونه دارویی مورخوش بیشترین میزان بارندگی ثبت شده ۳۵۵/۱ میلیمتر و کمترین میزان ۲۱۰/۸ میلیمتر می باشد. از نظر توزیع فصلی بیش از ۵۰ درصد بارندگی سالانه در فصل زمستان، بیش از ۱۵ درصد در ماههای آخر فصل پاییز و حدود ۱۰ درصد در فصل بهار می باشد.

بعلت قرار گرفتن استان در در کنار ساحل، اختلاف متوسط حداکثر و حداقل دما نسبتاً کم می باشد. همچنین بعلت قرار گرفتن استان در عرض پایین در اکثر ماههای سال از هوایی گرم برخوردار است.

ترکیبات و موارد استفاده گونه دارویی مورخوش

تعداد ۲۷ ترکیب شیمیایی در اسانس برگ گیاه مورخوش را شناسایی کرده اند که دو ماده لینالول و کامفور بیش از ۸۰ درصد وزن اسانس را تشکیل می دهند. مردم استان هرمزگان از گذشته دور از برگ گیاه مورخوش جهت درمان برخی از بیماریها استفاده می کردند. برگها را پس از جمع آوری و تمیز کردن، در سایه خشک نموده و جهت مصارف زیر نگهداری می کنند.

۱- درمان ناراحتی های گوارشی چون اسهال، نفخ، دل درد و ترشی معده، برگ گیاه به صورت پودر در آورده همراه با آب مصرف می کنند.

۲- رفع سوزش معده، سرماخوردگی و بهبود حال زنان تازه زایمان کرده، به اندازه یک مشت برگ پودر شده را در یک لیتر آب می جوشانند و به مدت ۱-۲ بار یک لیوان جوشانده مصرف می کنند.

۳- رفع سردرد و التیام زخم، مقداری برگ تازه گیاه را کوبیده و نرم کرده، آن را روی زخم یا روی سر می بندند.

۴- رفع گرمای بدن و بعنوان خنکی، مقداری برگ گیاه را کوبیده و یک استکان آب برگ را مصرف می کنند.

فنولوژی گونه دارویی مورخوش

در منطقه کوه گنو با ۸۰۰ متر ارتفاع از سطح دریا طول دوره رویشی حدود ۱۰۰ روز و دوره خزان وجود ندارد. شروع رویش برگها از هفته سوم بهمن ماه است که پس از سپری شدن یک ماه (هفته سوم اسفند ماه) برگدهی به اوج خود می رسد. شروع گلدهی از هفته چهارم اسفند ماه آغاز شده و در هفته اول فروردین به اوج خود می رسد. دو هفته بعد بذر دهی آغاز شده و در ظرف مدت یک ماه به اوج بذر دهی خواهیم رسید. در هفته سوم اردیبهشت بذور شروع به ریزش کرده و ریزش کامل بذور در هفته آخر اردیبهشت خواهیم داشت.

با افزایش ارتفاع از سطح دریا تا حدود ۱۱۰۰ متر (منطقه کوه سرچاهان)، طول دوره رویشی ۲۰ روز افزایش می یابد شروع رویش برگها از هفته چهارم بهمن ماه است که پس از سپری شدن یک ماه (هفته چهارم اسفند ماه) برگدهی به اوج خود می رسد. شروع گلدهی از هفته اول فروردین ماه آغاز شده و در هفته سوم فروردین به اوج خود می رسد. یک هفته بعد بذر دهی آغاز شده و در ظرف مدت یک ماه به اوج بذر دهی خواهیم رسید (هفته چهارم اردیبهشت). در هفته اول خرداد بذور شروع به ریزش کرده و ریزش کامل بذور در هفته سوم خرداد خواهیم داشت. با افزایش ارتفاع از سطح دریا تا حدود ۱۴۰۰ متر (منطقه کوه تنگ زاغ)، طول دوره رویشی تغییر نمی کند ولی شروع دوره رویشی یک هفته به تعویق می افتد. شروع رویش برگها از هفته اول اسفند ماه است که پس از سپری شدن یک ماه (هفته اول فروردین ماه) برگدهی به اوج خود می رسد. شروع گلدهی از هفته دوم فروردین ماه آغاز شده و در هفته چهارم فروردین به اوج خود می رسد. یک هفته بعد بذر دهی آغاز شده و در ظرف مدت یک ماه به اوج بذر دهی خواهیم رسید (هفته اول خرداد). در هفته اول خرداد بذور شروع به ریزش کرده و ریزش کامل بذور در هفته چهارم خرداد خواهیم داشت.

به طور کلی اختلاف زمانی از آغاز رشد تا پایان رشد زایشی در مناطق مختلف ارتفاعی حدود ۲۰ روز است. تفاوت طول دوره رکود در مناطق مختلف حداکثر کمتر از یکماه است. اختلاف دوره آغاز رشد زایشی تا گلدهی کامل در مناطق مختلف حداکثر دو هفته است. اختلاف طول دوره ظهور بذر تا ریزش کامل آن در مناطق مختلف ۱۵ روز است و به طور کلی طول این دوره حداقل ۴۰ روز و حداکثر دو ماه است. آغاز رشد رویشی بین هفته سوم بهمن تا هفته اول اسفند ماه متغیر است و زمان اوج برگدهی از هفته سوم اسفند تا هفته اول فروردین ماه در نوسان است. شروع دوره رکود از هفته اول خرداد ماه تا هفته آخر خرداد ماه متغیر است.

وزن هزار دانه بذور گونه دارویی مورخوش

وزن هزار دانه بذور گیاه دارویی مورخوش در دو منطقه جمع آوری شده کوههای گنو و سرچاهان به ترتیب ۶/۲۱ و ۸/۲۸ گرم می باشد.

ارزش غذایی گونه های دارویی مورخوش

در جدول ۱ میزان ماده خشک، درصد پروتئین خام، فیبرخام و خاکستر، مقدار چربی، کلسیم و فسفر برگ و گل گیاه دارویی مورخوش آورده شده است.

تکثیر گونه دارویی مورخوش

تکثیر این گونه از طریق بذر می باشد. بذرها از بوته های ممتاز و شاداب که دارای بذر درشت هستند جمع آوری می گردد. بذور بمدت ۳۰ دقیقه در اسید سولفوریک خیسانده می شود و بعد چندین بار با آب شسته می شود تا اثر اسید از بین برود. اسید باعث می شود که مواد ژله مانند روی بذر از بین برود چون این مواد مانع سبز شدن بذر می گردند. بذوری که بدین ترتیب آماده شده اند در گلدان که خاک آن با مخلوط کردن ۱/۳ خاک باغچه و ۱/۳ ماسه، ۱/۳ کود حیوانی پوسیده تهیه گردیده کاشته می شود. سپس بطور روزانه تا سبز شدن بذور گلدانها آبیاری می گردند. بعد از سبز شدن دور آبیاری را باید کنترل نمود تا رطوبت بیش از حد در گلدان باعث بوته میری نگردد (تصویر ۲ و ۳).

فهرست منابع:

- ۱- حاجبی، عبدالحمید. (۱۳۸۲). بررسی تیمارهای پیش ریشی بر تکثیر و جوانه زنی سه گونه دارویی مورخوش، مورتلخ و گلدر در استان هرمزگان، معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهاد کشاورزی.
- ۲- سلطانی پور، محمدامین. (۱۳۷۸). جمع آوری و شناسایی گیاهان دارویی استان هرمزگان، معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهاد کشاورزی.
- ۳- سلطانی پور، محمدامین. (۱۳۷۹). مقایسه ترکیبات موجود در اسانس برگ گیاه دارویی مورخوش در مراحل مختلف رشد در مناطق مختلف استان هرمزگان و بررسی پتانسیل آلوپاتیک و خواص ضد میکروبی اسانس استخراج شده، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم گیاهی، دانشکده علوم، دانشگاه شیراز.
- ۴- سلطانی پور، محمدامین. (۱۳۸۱). بررسی برخی از عوامل اکولوژیک بر دو گونه دارویی مورخوش و مورتلخ در استان هرمزگان، معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهاد کشاورزی.
- ۵- قهرمان، احمد. (۱۳۷۳). کورموفیتهای ایران، جلد سوم، مرکز نشر دانشگاهی.

۶- قهرمان، احمد. (۱۳۷۳). فلور رنگی ایران، موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع.

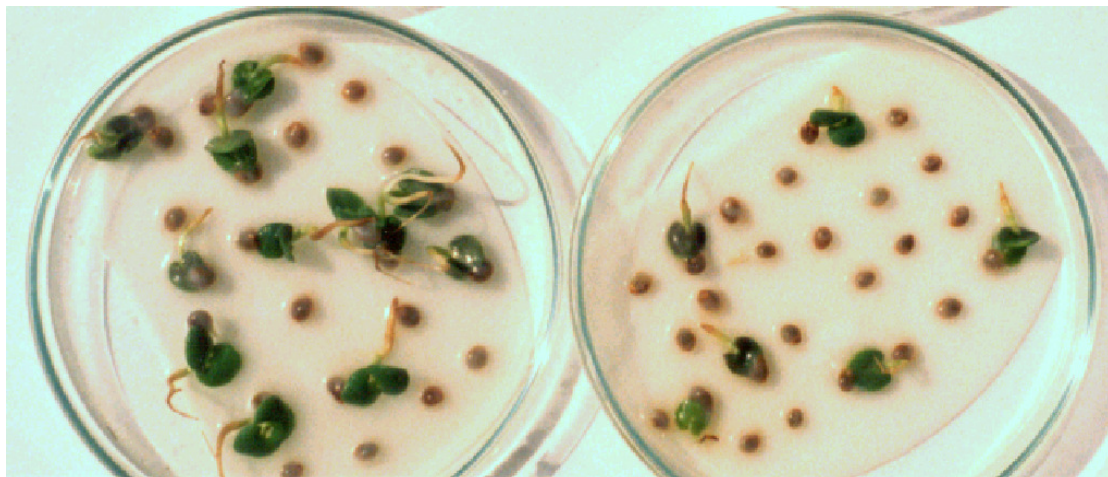
7- Rechinger, K. H., 1982, Flora Iranica, Labiatae. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt. Graz. Austria., 150 : 479.

8- Rechinger, K. H. and P. Wendelbo, 1967, Zhumeria majdae . Nytt. Magazine Botanikk (Oslo), 14(1) : 39-43.

جدول ۱- ترکیبات موجود در برگ و گل مورخوش در مرحله گلدهی در منطقه تنگ زاغ

گیاه	پارامترهای اندازه گیری شده
مورخوش	ماده خشک
۸۸	رطوبت
۱۲	فیبر
۳۰	چربی
۳/۸	پروتئین
۱۸/۴	خاکستر
۹	فسفر
۰/۲۸	کلسیم
۰/۷۱	

تصویر ۲: جوانه زنی بذور گیاه مورخوش

تصویر ۳: گیاه مورخوش در سن سه ماه پس از کاشت بذر